

1.

NOVI PRISTUPI U OBLASTI INVALIDNOSTI

INKLUZIJA I JEDNAKE MOGUĆNOSTI

BiH
2005-2009
PODRŠKA RAZVOJU POLITIKE
U OBLASTI INVALIDNOSTI (POI)

NOVI PRISTUPI U OBLASTI INVALIDNOSTI

INKLUZIJA

I JEDNAKE MOGUĆNOSTI

Novi pristupi u oblasti invalidnosti: Inkluzija i jednake mogućnosti

Izdavači

Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine
Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske
Nezavisni biro za humanitarna pitanja (IBHI)

Urednica

Lejla SOMUN-KRUPALIJA

Autori/ce

Suvad ZAHIROVIĆ (vođa tima), Vanja ČOLIĆ, Dobrica JONJIĆ

DTP i štampa

Triptih, Sarajevo

Tiraž

1000

Mjesto i godina izdavanja

Banja Luka i Sarajevo, 2009.

Direkcija za ekonomsko planiranje BiH
Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS
Nezavisni biro za humanitarna pitanja (IBHI)
Safeta Hadžića 66a, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
033 473 132
sdpd@ibhibih.org

SADRŽAJ

UVOD	5
DEFINICIJE I POJMOVI	5
PREGLED STANJA U BiH	6
PREGLED ISKUSTAVA I DOBRIH PRAKSI U BiH	7
PREPORUKE	9

UVOD

Socijalno uključivanje osnova je koncepta socijalnih politika u zemljama EU kao i njihove uzajamne koordinacije na nivou EU. Europska unija isključenost shvaća ne samo kao različitost u prihodovnom siromaštvu, koje se u novije vrijeme opisuje kao distribucijski ishod, nego kao proces opadajućeg sudjelovanja, solidarnosti i pristupa. Zbog toga uključenost podrazumijeva bolje sudjelovanje "isključenih" u procesu odlučivanja o stvarima koji utječu na njihov život i pristup osnovnim pravima. Analiza procesa socijalne isključenosti i višestruke deprivacije usmjerena je na odnose između siromaštva i socijalne isključenosti kao i između ljudskih prava i isključenosti. Siromaštvo je i determinanta i rezultat socijalne isključenosti, dakle, odnos je dvostran. U odnosu ljudskih prava i socijalne isključenosti, isključenost predstavlja oblik uskraćivanja prava. Utvrđivanje ovih veza nudi rješenja za izlazak iz začaranog kruga u kojem se često nalaze socijalno isključeni.

Proces stabilizacije i pridruživanja EU predstavlja osnovu za jačanje socijalne uključenosti u BiH ne samo zbog potrebe za implementiranjem europskih standarda u kontekstu socijalne isključenosti, kao i politika za njeno smanjivanje, već zato što on odražava i značaj reformi ustavne, institucionalne i zakonske strukture zemlje u oblik koji promovira i stvara opće uvjete nužne za socijalnu uključenost.

Jedan od narednih koraka BiH na putu k EU integracijama jeste i uvođenje politika socijalnog uključivanja prema EU standardima. Ukratko, socijalna politika EU u zadnjoj deceniji postavila je fokus na smanjenje socijalne isključenosti kroz uvođenje pojma "socijalna isključenost" u preambulu Europske socijalne povelje (1989.) i njene izmjene i dopune (1996.) kada je u nju uvršteno i novo pravo, "**pravo na zaštitu od siromaštva i socijalne isključenosti**".

Instrument za implementaciju socijalnih dimenzija Lisabonskih ciljeva (koje stavljaju fokus na rad i zapošljavanje) dodatno je naglašen kroz Europsku socijalnu agendu i Strategiju za borbu protiv socijalne isključenosti korištenjem "otvorenog metoda koordinacije" koji podrazumijeva pet osnovnih elemenata: zajedničke ciljeve; nacionalne akcijske planove o socijalnom uključivanju (inkluziji) (NAP), zajedničke

memorandume o uključenosti (JIM); zajednička izvješća o socijalnom uključivanju; zajednički dogovorene indikatore socijalne isključenosti (Laeken indikatore) i razmjenu stečenih iskustava.

Zajednički ciljevi strategije socijalne uključenosti u EU su:

- promoviranje sudjelovanja u zapošljavanju i pristupa svim dobrima, uslugama, resursima i pravima
- sprečavanje socijalne isključenosti
- potpora najugroženijima
- mobiliziranje svih relevantnih tijela.

Opće je poznato da su osobe s invaliditetom najsiromašnije i najisključenije u grupi isključenih i siromašnih.

Osoba s invaliditetom, po procjenama Ujedinjenih naroda, ima oko 10% od ukupnog broja stanovnika u svim društvima.

Socijalna isključenost je glavni razlog siromaštva s kojim se suočavaju osobe s invaliditetom, posebno one u ruralnim područjima ili pripadnice manjina, a jedan od glavnih načina za prevladavanje takvog stanja je puno uključivanje osoba s invaliditetom u aktivnosti planiranja razvoja društva na način da budu prepoznate specifičnosti različitih aktera razvoja i uzete u obzir pri procesima planiranja i donošenja odluka.

Uslijed svega navedenog, socijalna inkluzija osoba s invaliditetom treba se uzeti kao ključno načelo u planiranju procesa razvoja bosanskohercegovačkog društva u oblasti invalidnosti, a kako bi se osiguralo puno sudjelovanje osoba s invaliditetom u zajednici i njihov nesmetan pristup svim uslugama i procesima.

DEFINICIJE I POJMOVI

Za potrebe ovog priručnika, ali i zbog jednakog razumijevanja pri korištenju određenih pojmova, na ovom mjestu ćemo ponuditi definicije koje najbolje karakteriziraju novi odnos zajednice prema fenomenu invalidnosti i prema osobama s invaliditetom.

Osobe s invaliditetom obuhvaćaju osobe koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u spoju s različitim barijerama mogu otežati puno i efektivno sudjelovanje ovih osoba u društvu na osnovi jednakosti s drugima.

Fenomen invalidnosti je koncept koji se razvija, a sama invalidnost proističe iz interakcije osoba sa oštećenjima s barijerama okoline i barijerama koje se odražavaju u stavovima zajednice, a otežavaju puno i efektivno sudjelovanje osoba s invaliditetom u društvu na osnovi jednakosti sa ostalim članovima tog društva.

Komunikacija obuhvaća jezike, prikazivanje tekstova, Braillovo pismo, taktilnu komunikaciju, formate s velikim slovima, pristupačne multimedije, kao i pisane, audio snimke, jednostavan jezik, ljudske čitače i augmentativne i alternativne oblike, sredstva i formate komunikacija uključujući pristupačne informativne i komunikacijske tehnologije.

Razumne adaptacije jesu nužne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja koja ne predstavljaju nerazmjeran ili neprimjeren teret, a potrebne su u konkretnim slučajevima kako bi se osobama s invaliditetom garantiralo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakim osnovama.

Univerzalni dizajn predstavlja dizajniranje proizvoda, okruženja, programa i usluga tako da sve osobe mogu u najvećoj mogućoj mjeri da ih koriste bez dodatnih adaptacija. "Univerzalni dizajn" ne isključuje postojanje pomoćnih sredstava i pomagala za određene kategorije osoba s invaliditetom kada su im takva sredstva potrebna.

Socijalna inkluzija označava mogućnost sudjelovanja u životu u zajednici s drugima pod jednakim uvjetima u kojima žive svi članovi nekog društva.

Modeli u pristupu fenomenu invalidnosti

U posljednjih nekoliko desetljeća u našem društvu prisutna su najmanje tri prevladavajuća modela u pristupu fenomenu invalidnosti koji se međusobno prepliću određujući na taj način kako odnos zajednice prema osobama s invaliditetom tako i odnos osoba s invaliditetom prema fenomenu invalidnosti i prema samima sebi.

Milosrdni model u pristupu fenomenu invalidnosti temelji se na vjeri pojedinaca kako je invalidnost stanje koje je prouzrokovano zaslugom predaka ili bližnjih, a koje je rezultat "kazne" i "iskušenja" zbog nečega što se prije desilo.

Odnos društva prema osobama s invaliditetom karakterističan za ovaj model je milosrđe i potreba da se pomogne kako

bi se onaj koji pomaže "iskupio" za vlastite "grijehe" ili kako bi "zaslužio milost" zato što pomaže i ima razumijevanje za osobu s invaliditetom.

Medicinski model definira osobe s invaliditetom prema njihovom stanju i oštećenju. Ovaj je model fokusiran na pojedinca s invaliditetom i ne uzima u obzir fizičke i socijalne barijere i stavove koji doprinose odnosu zajednice prema fenomenu invalidnosti. Ovaj model pokušava unaprijediti stanje ili osposobiti osobu, a što smanjuje invaliditet.

Trenutno se **socijalni model** preferira, a fokus je od pojedinca pomaknut na barijere i okruženje u kojem osoba s invaliditetom živi. U okviru ovog modela invalidnost se promatra kao posljedica utjecaja fizičkih, socijalnih barijera i stavova koje onemogućavaju sudjelovanje osobe s invaliditetom u životu zajednice jednako s drugima, a unapređenje kvalitete života u okviru ovog modela ogleda se u otklanjanju ovih barijera.

U Bosni i Hercegovini su još uvijek prisutna sva tri modela, ali je medicinski model u pristupu invalidnosti još uvijek najprisutniji u odnosu različitih aktera prema osobama s invaliditetom.

Promjena u prihvatanju socijalnog u odnosu na druga dva modela u pristupu invalidnosti ogleda se u iskazanom opredjeljenju, u dokumentima koji tretiraju pitanja invalidnosti, za rješavanje pitanja u oblasti invalidnosti primjenjivanjem socijalnog modela i modela zasnovanog na ljudskim pravima.

Ova se promjena u promoviranju novog modela u pristupu pitanjima invalidnosti ogleda i u sve češćem korištenju "jezika" karakterističnog za socijalni i model koji je zasnovan na ljudskim pravima od strane različitih aktera društva.

PREGLED STANJA U BIH

I u Bosni i Hercegovini se procjenjuje da osoba s invaliditetom ima oko 10%, mada pouzdanih podataka o njihovom broju u našoj zemlji nema s obzirom da je posljednji popis stanovništva urađen 1991. godine. Istraživanja, koja su tijekom prethodnih godina realizirana od strane domaćih i međunarodnih organizacija i institucija, ukazuju da siromaštvo višestruko pogađa osobe s invaliditetom, te da su uslijed siromaštva i drugih čimbenika osobe s invaliditetom jedna od socijalno najisključenijih grupa u našoj zemlji.

Jedinstvena politika u oblasti invalidnosti odgovor je institucija vlasti ali i drugih aktera na potrebu sustavnog reguliranja

akcija različitih aktera kako bi osobama s invaliditetom bilo omogućeno puno uživanje ljudskih prava kao i drugim građanima i kako bi bile stvorene jednake mogućnosti za njihovo puno sudjelovanje u životu zajednice. Kako bi se osigurala promjena odnosa zajednice prema osobama s invaliditetom, nužno je osigurati punu primjenu Politike u oblasti invalidnosti, razvoj drugih oblika potpore za puno sudjelovanje osoba s invaliditetom u životu zajednice.

Osobe s invaliditetom se suočavaju s mnogim barijerama za njihovo puno sudjelovanje u društvu što ih dovodi u situaciju značajno povećanog rizika siromaštva i nemogućnosti pristupa osnovnim servisima kao što su zdravstvo, socijalna zaštita, obrazovanje, zapošljavanje i drugi.

PREGLED ISKUSTAVA I DOBRIH PRAKSI U BIH

Potpora razvoju politike invalidnosti - POI (2005. - 2009.) je projekt koji je zasnovan na ranijoj pomoći Vlade Finske, a koja je imala za cilj ojačati mješoviti model socijalne pomoći u Bosni i Hercegovini. Ovaj je model zasnovan na socijalnim pravima i kao takav on je održiv, inkluzivan na nivou zajednice i orijentiran na korisnike.

Svrha projekta Potpora razvoju politike invalidnosti je razvoj politike invalidnosti, a rezultati su: 1) sveobuhvatna politika invalidnosti i strategija razvijenih na osnovi novih modela i vrsta usluga i mješovitog modela pružanja usluga; 2) invalidnost integrirana u državne politike; 3) razvijeni alati za nove pristupe u oblasti invalidnosti za potporu implementaciji Politike u oblasti invalidnosti, strategije i akcijskog plana.

Glavni korisnici su posebni segmenti socijalne zaštite, naročito pojedinci s invaliditetom, obitelji s djecom s invaliditetom i civilne žrtve rata. Ključni sudionici su: Jedinica za ekonomsko planiranje i implementaciju SRS-a BiH, relevantna ministarstva na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, općinske vlasti, predstavnici civilnog društva, naročito iz NVO-a, koji se bave pitanjima osoba s invaliditetom, osoblje CSR-a, civilne žrtve rata i obitelji s djecom bez obzira na porijeklo invaliditeta i predstavnici medija.

Kompetentne vlasti su Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine i Ministarstvo vanjskih poslova Finske. Projekt će implementirati Jedinica za ekonomsko planiranje i

implementaciju Srednjoročne razvojne strategije BiH (državni i entitetski nivou), Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske. Nezavisni biro za humanitarna pitanja (IBHI) osigurat će tehničku potporu implementaciji projekta.

Cilj projekta je uspostava adekvatnog i održivog sustava socijalne zaštite za potpuno priznavanje prava i mogućnosti osoba s invaliditetom i civilnih žrtava rata. To uključuje usklađivanje pravne i socijalne zaštite svih osoba s invaliditetom na osnovi inkluzivnih standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom kao i uspostavu mješovitog sustava socijalne zaštite.

Projekt tretira sljedeće probleme: 1) nedovoljan pravni okvir i nedostatak sveobuhvatne i održive politike koja bi mogla odgovoriti na potrebe sve većeg broja onih kojima je potrebna socijalna zaštita; 2) povećanje broja osoba s invaliditetom koje ne primaju pomoć i njihova buduća društvena isključenost; 3) nedostatak razumijevanja i načine tretiranja pitanja invaliditeta u većoj mjeri unutar vlade kako bi se maksimalno povećao utjecaj akcija; 4) smanjenje kvalitete usluga koje pružaju ustanove za socijalni rad; 5) nepostojanje usklađenih i primjenljivih minimalnih standarda za pružanje usluga; 6) nepostojanje sredstava za uključivanje pitanja invalidnosti u vladine programe i projekte. Iako je u vrijeme izrade ove smjernice Projekt još uvijek bio u fazi implementacije, u nastavku navodimo nivoe do kojih su pitanja invalidnosti integrirana u sustav socijalne zaštite (i gender integrirani) za vrijeme prvih trideset mjeseci implementacije projekta.

- Pitanja invalidnosti sada postoje na državnom nivou kao dio Politike u oblasti invalidnosti. Ova pitanja nisu još uvijek u potpunosti integrirana na državnom nivou. Međutim, na entitetskom nivou su integrirana u sadašnjim okvirima socijalne zaštite i na polju profesionalne rehabilitacije, djelomično i unutar zdravstvene zaštite i osiguranja. Radne grupe za izradu strategija u oblasti invalidnosti na entitetskom nivou uključuju predstavnike svih relevantnih entitetskih ministarstava a ne samo resornih ministarstava. Kantonalni nivo pravnog okvira nije usuglašen u svih 10 kantona, posebno vezano za pitanja civilnih žrtava rata i obitelji s djecom s invaliditetom/posebnim potrebama.
- Pitanja invalidnosti su danas dio aktivnosti i vlasti i nevladinog sektora više nego prošle godine. Entitetske vlasti prihvatile su obvezu da pripreme strategiju za oblast

invalidnosti kao sredstvo za implementaciju Politike u oblasti invalidnosti.

- Značajan napredak evidentan je u mogućnosti da organizacije osoba s invaliditetom (OSI) prihvaćaju dužnost zagovaranja i lobiranja kod javnih i političkih struktura.
- Pristupačnost za OSI u okviru Projekta je značajno porasla, posebno kada su u pitanju pristupačni objekti i pristupačne informacije o aktivnostima koje se implementiraju unutar Projekta.¹

U prvih 30 mjeseci² realizirana je svrha Projekta, tj. pripremljena je i finalizirana Politika u oblasti invalidnosti BiH.

Ova Politika je usvojena od strane Vijeća ministara BiH i upućena entitetskim vladama Federacije BiH i Republike Srpske s instrukcijama za izradu entitetskih strategija u oblasti invalidnosti. Istraživanje stanja u oblasti invalidnosti (ISuOI) po prvi put u povijesti BiH pruža kompilirane podatke o osobama s invaliditetom, pregled institucija koje osobama s invaliditetom pružaju usluge, kao i potrebama i stanjem osoba s invaliditetom. Ovo istraživanje bit će osnova za izradu strategije u oblasti invalidnosti koja se priprema posebno za svaki entitet i koja će biti završena do kraja Projekta (rujan 2009.).

Utjecaj Projekta na dugoročne razvojne ciljeve identificiran je od strane ključnih projektnih sudionika kako slijedi:

- POI je doprinio kontinuiranom uvođenju mješovitog sustava socijalne zaštite.
- Uveden je individualni pristup u oblast invalidnosti koji će omogućiti identifikaciju stvarnih potreba pojedinca umjesto definiranja krovnih politika koje zadovoljavaju potrebe većine, ali ne uspijevaju pružiti zaštitu i prava za sve.
- Pitanja invalidnosti se uvode u zakone, politike i amandmane mnogo više nego što je bio slučaj ranije.
- Uspostavljaju se nezavisni mehanizmi kontrole i monitoringa za pitanja invalidnosti.
- Žene s invaliditetom postaju dio gender mainstreaming mehanizama (integriranje invalidnosti u gender).

Indikatori projektnog cilja ocijenjeni su kako slijedi:

- Prisutna je povećana svijest o pitanjima invalidnosti vladinih službenika i osoblja koje radi sa OSI, posebno onih iz radnih grupa za razvoj Politike u oblasti invalidnosti, koji su sada u osnovi senzibilizirani za rad na strategiji u oblasti invalidnosti. Oni službenici koji su senzibilizirani ne dolaze samo iz sektora socijalne zaštite već i drugih sektora.
- S obzirom da je Politika u oblasti invalidnosti promovirana tek u posljednjem kvartalu 2008. godine, još uvijek se u velikoj mjeri ne primjenjuje na nove zakone i dopune zakona, ali je već imala utjecaj na razvoj obiteljskog zakona, zdravstvene politike i politike mladih.
- Gender mainstreaming mehanizmi uspostavili su suradnju sa OSI, čak je formirana i mreža žena s invaliditetom u RS-u (suradnja NVO Udruženje žena sa invaliditetom IMPULS i Gender centra Republike Srpske).
- Utjecaj na opću javnost vidi se po prisutnosti pitanja invalidnosti u medijima i, generalno, svijest je o potrebama i sposobnostima OSI, kao i njihovim pravima, povećana.
- Utjecaj na vladajuće strukture bio je početak uključivanja OSI u svoje institucije (savjetnik za socijalnu politiku potpredsjednice Federacije BiH je OSI, a Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS-a nominiralo je OSI za nacionalnu koordinatoricu za unapređenje socijalne zaštite u RS-u).
- Došlo je do bitnog utjecaja na NVO-e s obzirom da je podržavano jedinstvo OSI pokreta i njihovo funkcioniranje kao neka vrsta mreže svih projektnih aktera, čak i u pitanjima koja nisu od izravne važnosti za projekt ali su relevantna za OSI.
- Osnovana je neformalna mreža OSI koja se bavi različitim pitanjima invalidnosti.
- OSI sudjeluje na ravnopravnoj osnovi s drugim stručnjacima.
- Povećani su kapaciteti OSI, kao i onih koji se bave pitanjima invalidnosti u vladajućim strukturama, kroz npr. studijsku posjetu Sloveniji.

¹ POI godišnje izvješće za 2008; www.poi.ba

² Ne uključujući početnu fazu koja je trajala od 20. ožujka do 30. lipnja 2006.

- Projekt pruža holistički pristup invalidnosti, dok su ranije postojale odvojene grupe stručnjaka i aktivista koji su radili u specifičnim sektorima. POI sada objedinjuje sve probleme i pruža okruženje za traženje rješenja na jednom mjestu.

Potpora razvoju politike invalidnosti - POI (2005. - 2009.) je projekt koji predstavlja istinski pomak u sustavnom planiranju mjera i akcija s ciljem socijalnog uključivanja i jednakih mogućnosti osoba s invaliditetom.

PREPORUKE

Strateški okvir djelovanja

Ključna načela

Pored općih načela koji se primjenjuju u POI projektu pri planiranju mjera i akcija socijalnog uključivanja i jednakih mogućnosti osoba s invaliditetom potrebno je uzeti u obzir sljedeća načela:

- osigurati aktivnu ulogu i vodstvo, promociju i potporu za osobe s invaliditetom, vrednovati njihova znanja i iskustva i uvažavati njihove doprinose;
- osnažiti kapacitete organizacija osoba s invaliditetom za puno preuzimanje njihove uloge u partnerstvu s drugim akterima planiranja razvoja društva na svim nivoima;
- prepoznati prava: osobama s invaliditetom pripadaju sva prava kao i drugima i potrebno ih je osigurati na način kako je to određeno u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda;
- nužno je balansiranje fokusa između prevencije invalidnosti i osiguravanje nužnih servisa za osobe s invaliditetom: osiguravanje servisa i strategija za osobe s invaliditetom s ciljem promoviranja njihovog maksimalnog uključivanja u društvo;
- fokusiranje na žene i djecu s invaliditetom: žene i djeca s invaliditetom se češće suočavaju s diskriminacijom po osnovi invalidnosti, a stvaranje jednakih mogućnosti za žene, djevojke i djecu s invaliditetom bi trebalo

podrazumijevati i činjenicu da žene češće preuzimaju ulogu pružatelja usluga u obitelji;

- osigurati uključivanje pitanja invalidnosti u sve razvojne dokumente zemlje na svim nivoima organiziranja, a što podrazumijeva i punu suradnju različitih sektora s ciljem koordinacije mjera koje je nužno poduzeti;
- uzeti u obzir različitosti razvijenih i nerazvijenih dijelova zemlje, gradskih i seoskih sredina u kojima žive osobe s invaliditetom i u odnosu na te različitosti planirati provođenje mjera za stvaranje jednakih mogućnosti.

Uključivanje u glavne tokove

Uključivanje u glavne tokove je proces koji je najčešće korišten za međusektorsko povezivanje i osiguravanje u postizanju potrebnih nivoa koordinacije među različitim sektorima u procesu kreiranja strateških dokumenata razvoja i donošenja odluka koje mogu utjecati na odnos zajednice prema fenomenu invalidnosti. Međusektorski pristup treba osigurati da mjere i aktivnosti koje se poduzimaju proizvedu pozitivne promjene za puno sudjelovanje osoba s invaliditetom u životu zajednice.

Ovakav pristup zasnovan na međusektorskom povezivanju mora imati jasno definiran fokus na pojedina prioriteta područja u kojima je nužno napraviti intervencije kao što su: obrazovanje, pristupačnost okoliša, usluga i informacija, zdravstvena zaštita i socijalna sigurnost, zapošljavanje i samostalni život.

Oblasti djelovanja/prioriteti i način njihovog utvrđivanja

Već je u međunarodnim dokumentima u oblasti invalidnosti, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, Akcijski plan u oblasti invalidnosti Vijeća Europe 2006. - 2013., precizno definirano koja su to ključna područja za inkluziju pitanja invalidnosti i osiguravanje jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom.

S obzirom na postignuti konsenzus oko Jedinstvene politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini, već prije od strane Vijeća ministara usvojenih Standardnih pravila, i opredjeljenja da Bosna i Hercegovina ratificira Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, sa sigurnošću možemo reći da su područja za ostvarivanje jednakih mogućnosti i inkluziju definirana u ovim dokumentima područja u kojima je u našoj zemlji potrebno

stvoriti uvjete za puno i ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom.

Na isti način kako se došlo do definiranja glavnih područja za ostvarivanje jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom, nužno je osigurati i konsenzus oko prioriteta za djelovanje u budućnosti.

Ovi prioriteti trebaju biti definirani na način da se, prije svega, uzmu u obzir trenutni reformski procesi u našoj zemlji i moguće osiguravanje promjena odnosa zajednice prema pitanjima invalidnosti u okviru ovih reformskih procesa.

Također, u suradnji različitih aktera zainteresiranih za pitanja invalidnosti trebala bi se napraviti procjena prioriteta u odnosu na kratkoročne i dugoročne promjene koje bi se osigurale kroz utjecaj različitih aktera u prioritetno definiranim područjima života. Potrebno je osigurati stalno praćenje procesa realizacije prioritarnih mjera i procjenjivati njihov utjecaj na poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom, ali i povećanje nivoa inkluzije osoba s invaliditetom u različitim oblastima života, te procjenjivati nivo stvaranja jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom.

Ključna područja su:

obrazovanje, pristupačnost okoliša, usluga i informacija, zdravstvena zaštita i socijalna sigurnost, zapošljavanje i samostalni i obiteljski život, sport i rekreacija, pristup kulturi, pravo na religiju i uključivanje u politički život.

Međutim, ovdje ćemo navesti neke od mjera koje bi trebalo poduzeti u prioritetnijim oblastima u kojima bi djelovanjem različitih aktera bile osigurane najočitije i najbrže promjene položaja osoba s invaliditetom i bile stvorene jednake mogućnosti za njihovo ravnopravno sudjelovanje.

Zdravstvena zaštita

Nužno je osigurati obvezan vid zdravstvene zaštite za sve osobe s invaliditetom, bez obzira na stupanj i vrstu kao i nastanak invaliditeta. Zdravstvena zaštita je nužna kako bi se osigurala prevencija invalidnosti kod djece i odraslih, kao i osiguravanje redovne medicinske rehabilitacije kako bi se očuvale ili povećale njihove preostale sposobnosti. Oblici zdravstvene zaštite koji su dostupni ratnim vojnim invalidima mogu poslužiti kao osnova za razvijanje modela zdravstvene zaštite za sve osobe s invaliditetom. U tekućim reformama zdravstvene zaštite, kako u Federaciji Bosne i Hercegovine

tako i u Republici Srpskoj, trebalo bi voditi računa da reforma sustava zdravstvene zaštite osigura dostupnost usluga većem broju, a naročito osjetljivim/isključenim grupama građana.

Obrazovanje

Nužno je osigurati sve uvjete kako bi se učenici s invaliditetom uključili u redovan obrazovni proces. To se prije svega odnosi na osiguravanje stručnih timova (defektolog, psiholog...) u osnovnim školama koji bi radili na izradi planova i programa posebno za učenike s mentalnim vrstama invaliditeta, pratili njihov rad tijekom školovanja, ali i razvijali individualizirane programe za druge učenike s invaliditetom ako je to potrebno.

Također, nužno je učiniti sve da se uklone sve vrste barijera koje onemogućavaju ravnopravno sudjelovanje djevojčica i dječaka s invaliditetom u redovnom obrazovnom procesu, a što podrazumijeva arhitektonske, informacijske i barijere u stavovima o osobama s invaliditetom. Djeci s invaliditetom je nužno osigurati sva potrebna pomagala, a što uključuje i službe osobnih asistenata i prevoditelja na gestikularni govor. Reforme u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini osigurale su na nivou zakonskih promjena u novim zakonima uključenost odredbi o pravu osoba s invaliditetom da u "redovnom" procesu obrazovanja stječu znanja i vještine pod istim uvjetima kao i njihovi vršnjaci, a zakonske odredbe zabranjuju i sve vidove diskriminacije po osnovi invalidnosti. U nekoliko gradova su izgrađeni novi školski objekti bez arhitektonskih barijera, a što je samo početni korak u stvaranju uvjeta za ravnopravno sudjelovanje djece s invaliditetom u procesu obrazovanja na jednak način kao i njihovih vršnjaka bez invaliditeta.

Zapošljavanje

Jedan od glavnih preduvjeta za potpunu integraciju osoba s invaliditetom je njihovo zapošljavanje. Inkluzija osoba s invaliditetom u tržište rada, razvijanje programa profesionalne orijentacije i rehabilitacije, te programa prekvalifikacije i dokvalifikacije koji bi osigurali da osobe s invaliditetom postanu konkurentnija radna snaga, dovoljno interesantna za poslodavce, osigurali bi, prije svega, zapošljavanje osoba s invaliditetom na "otvorenom" tržištu rada. Kako bi se ostvarilo značajnije zapošljavanje i potpora procesu zapošljavanja osoba s invaliditetom, nužno je osigurati potpunu primjenu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida u RS-u, ali i donijeti zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Različite mjere poticanja zapošljavanja osoba s invaliditetom trebalo bi uključiti u poticajne mjere za zapošljavanje nezaposlenih i planirati uključivanje osoba s invaliditetom u te procese kao ravnopravnih sudionika i korisnika planiranih mjera.

Osiguravanje uvjeta za samostalan život osoba s invaliditetom

Samostalan život je filozofija i pokret osoba s invaliditetom koje rade na jednakim mogućnostima, samopoštovanju i samoopredjeljenju. Filozofija samostalnog života ne smatra da osobe s invaliditetom ne trebaju nikoga i da mogu živjeti same. Samostalan život znači da osobe s invaliditetom imaju pravo izbora kako živjeti.

Ključne riječi za samostalan život su:

- pravo na izbor
- pravo na odluku
- pravo na kontrolu
- pravo na odgovornost i pravo na grešku.

Preduvjeti koji moraju biti zadovoljeni za samostalan život osoba s invaliditetom su:

- mogućnost dobivanja relevantnih informacija u formi i obliku dostupnim za osobe sa svim oblicima invaliditeta (gestikularni tumači za osobe sa oštećenjem sluha, Braillovo pismo za osobe sa oštećenjem vida)
- mogućnost razmjene iskustava s drugim osobama s invaliditetom (kada je o ovom preduvjetu riječ, veoma važnu ulogu imaju organizacije osoba s invaliditetom)
- postojanje pristupačnog prijevoza
- pristupačno stanovanje
- pristupačne službe potpore
- arhitektonska pristupačnost
- pristupačnost komunikacijama i informacijama
- servisi osobne asistencije
- zdravstveni, obrazovni servisi i pristup zapošljavanju
- opredjeljenje osoba s invaliditetom i njihovih organizacija za zagovaranje filozofije samostalnog života i ugrađivanje tako ključnog opredjeljenja u reformske u oblasti individualnosti.

Mjere koje je potrebno poduzeti za izjednačavanje mogućnosti

Uključivanje, dostupnost mogućnosti i servisi za osobe s invaliditetom predstavljaju najbolja dostignuća u fokusiranju na pojedince i barijere okoline i druge barijere koje onemogućavaju puno sudjelovanje osoba s invaliditetom u društvu. Usluge za pojedince s invaliditetom su veoma važne i moraju biti prilagođene zadovoljavanju individualnih potreba, a to je i najbolji način za utjecaj na uklanjanje ili smanjivanje barijera okoline. To, također, znači da sve različitosti među osobama s invaliditetom moraju biti uzete u obzir. Različite su potrebe i načini potpore različitim kategorijama osoba s invaliditetom: potrebe onih s fizičkim invaliditetom su potpuno drugačije od potreba i oblika potpore osobama s mentalnim smetnjama ili osjetilnim oštećenjima. Značajan niz programa treba biti razvijen kroz strategije za osobe s invaliditetom, a što bi trebalo uključivati: prevenciju invalidnosti, medicinske i usluge rehabilitacije, uključivanje invalidnosti u glavne tokove društva omogućavajući potporu njihovog socioekonomskog osnaživanja i pune uključenosti u društvo. Mjere trebaju uzeti u obzir rodnu različitost i promovirati rodnu ravnopravnost i stvaranje jednakih mogućnosti i za žene i muškarce s invaliditetom.

Posebne inicijative namijenjene osobama i organizacijama osoba s invaliditetom

Osobe s invaliditetom imaju često specifične potrebe koje mogu i trebaju biti zadovoljene kroz specifične inicijative/ akcije namijenjene osobama s invaliditetom.

Ove inicijative mogu uključivati organizacije osoba s invaliditetom, organizacije roditelja i organizacije za samopomoć, programe potpore ženama i djeci s invaliditetom, programe prevencije invaliditeta, zdravstvene programe i programe rehabilitacije, programe zapošljavanja i samozapošljavanja, pristupa okruženju i uslugama prijevoza, informacijama, podižući kapacitete organizacija osoba s invaliditetom i stvaranje prilika za samostalni život, smanjenje siromaštva i ekonomsko osnaživanje osoba s invaliditetom i njihovih obitelji. Također, nužno je raditi na iznalaženju balansa u odnosu specifičnih strategija za pitanja invalidnosti i pitanja koja trebaju biti uključena u strategije u okviru glavnih tokova.

Uloga različitih aktera

Osobe s invaliditetom

Veoma važnu ulogu u procesu razvoja pitanja invalidnosti imaju upravo same osobe s invaliditetom. Zbog toga je nužno da se što veći broj osoba s invaliditetom osposobi i educira za promociju i zagovaranje prava i mogućnosti osoba sa svim vrstama invaliditeta.

Osobe s invaliditetom bi trebalo, kroz implementaciju različitih programa, poticati da aktivnim sudjelovanjem u različitim aktivnostima u zajednici pokažu kako one žele biti dio društva i kako im za to trebaju biti stvoreni svi potrebni uvjeti.

Organizacije osoba s invaliditetom

Kako bi osobe s invaliditetom mogle raditi na osiguravanju jednakih mogućnosti i uključivanju u život zajednice, nužno je da se uključe u rad organizacija osoba s invaliditetom jer će na taj način lakše postići potpunu inkluziju u društvo, osigurati jednake mogućnosti za djecu s invaliditetom i ravnopravnost žena i muškaraca s invaliditetom, te doprinijeti uključivanju pitanja invalidnosti u sve aspekte života zajednice, vodeći računa o specifičnostima svake pojedine grupe osoba s invaliditetom.

Donositelji odluka (vlast)

Pored osoba s invaliditetom i njihovih organizacija, istu, ako ne i veću, ulogu u osiguravanju jednakih mogućnosti imaju donositelji odluka. To se prije svega odnosi na donositelje zakona, one koji odlučuju o proračunskim sredstvima, kao i sve ostale koji mogu doprinijeti osiguravanju jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom (lokalna ali i svi drugi nivoi vlasti).

Pored drugih mjera koje institucije vlasti trebaju poduzeti, nužno je da se u okviru institucija osigura takva organizacijska struktura koja bi garantirala mogućnost partnerstva i konzultacija o različitim pitanjima sa osobama s invaliditetom ili njihovim zastupnicima i zagovarateljima.

Mediji

Mediji, također, mogu putem različitih oblika promoviranja osoba s invaliditetom utjecati na već navedene aktere da rade na osiguravanju jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom. Također, značajna je uloga medija u promoviranju novog odnosa javnosti prema osobama s invaliditetom i utjecaju na

promjenu svijesti građana o potrebi stvaranja mogućnosti za ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom.

Monitoring i mjerenje uspješnosti implementacije

Organizacije osoba s invaliditetom

Pored ostalih uloga koje trebaju ispuniti u procesu inkluzije pitanja invalidnosti u tokove društva, organizacije osoba s invaliditetom trebaju biti osposobljene nadgledati proces promjena koji vodi punoj inkluziji i jednakim mogućnostima za osobe s invaliditetom.

Ova sposobnost bi se trebala ogledati u posjedovanju kapaciteta i znanja za praćenje procesa reformi i uključivanja pitanja invalidnosti u njih, u analizi i kompariranju rješenja koja se donose s prihvaćenim međunarodnim i standardima u razvojnim dokumentima u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini.

Proces monitoringa bi trebao biti nezavisan, ali i osiguravajući za zajedničko stajalište po određenim pitanjima unutar pokreta osoba s invaliditetom uz puno uvažavanje različitosti pojedinih grupa osoba s invaliditetom.

Nadležna tijela institucija vlasti

Unutar razvijenog institucionalnog okvira za pitanja invalidnosti na svim nivoima vlasti, pored ostalih uloga koje bi trebale da se ostvaruju, trebalo bi se osigurati stalno praćenje i vrednovanje mjera koje se primjenjuju kako bi se osiguralo da su te mjere u skladu s planiranim promjenama koje će dovesti do poboljšanja nivoa uključenosti osoba s invaliditetom u društvo. Također, stalno praćenje i procjena bi trebali omogućiti da se planiraju naredni koraci, ali i prilagode postojeće mjere kako bi njihova učinkovitost bila povećana.

O stanju uključenosti osoba s invaliditetom u društvo te o nivou dostizanja jednakih mogućnosti trebala bi se na nivou institucija vlasti izraditi periodična izvješća dostupna svim zainteresiranim akterima, a kao potvrda učinjenih promjena i iskaz opredjeljenja da će se pitanjima invalidnosti pridavati potrebna pažnja u svim aspektima djelovanja i unutar nadležnosti pojedinih institucija vlasti.

NOVI PRISTUPI U OBLASTI INVALIDNOSTI

1. Inkluzija i jednake mogućnosti
2. Inkluzivno obrazovanje
3. Personalna asistencija
4. Porodica, intimni i seksualni život
5. Proces zapošljavanja i profesionalna rehabilitacija
6. Procjena postojećih institucionalnih modela i mehanizama procjene invaliditeta u Bosni i Hercegovini i preporuke za nove modele i mehanizme (sistemi klasifikacije)

Projekat "Podrška razvoju politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini (2005-2009)" (POL) je međudržavni projekat Finske i Bosne i Hercegovine koji realizuju: Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine, Federalno Ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske. Agencija za podršku je Nezavisni biro za humanitarna pitanja (IBHI), Safeta Hadžića 66a, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 033 473 214/217/132, www.ibhibih.org, sdpd@ibhibih.org.